

Пропоновані увазі читача архівні тексти є частиною польових записів, здійснених за програмами Кабінету примітивної культури (під керівництвом К. Грушевської) у селах Баштанка, Новопавлівка та інших поселеннях колишнього Миколаївського повіту Херсонщини. Учасниками експедицій з дослідження Полудневої (Степової) України стали Теодор Матвійович Гавриленко (співробітник Кабінету примітивної культури, голова Етнографічної секції краєзнавчого гуртка Київського інституту народної освіти) та Юрій Тимофійович Сербул (секретар згаданої етнографічної секції, учитель історії) — вихідці із сіл, де й було проведено два обстеження. Наслідком їхніх студій стала фіксація «старших форм економічного побуту», чабанського й рибальського промислів (Т. Гавриленко), парубоцьких і дівочьких громад (Ю. Сербул). Результати цих досліджень були частково опубліковані, проте більшість із них у рукописному вигляді зберігається в Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського).

СКОТАРСТВО

*Записано у 1920-х роках
у с. Новопавлівка Миколаївського повіту
Херсонської губернії
від жінки (62 р.) та чоловіка (67 р.)
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-2, од. зб. 268, арк. 255–262 зв.)*

Народні погляди на скотину. Це будьто то говорять, що коні, коти, собаки — то неблагословенні, а то все благословенне. Як яке м'ясо їдять, то це благословенна худоба, а як яке не їдять, то це неблагословенна. Так з предків повелось. Є скотина, говорять, що підвіяна — вона буває паралічна. Той параліч буває времньом — крива, боком ходить, голову гне, а тоді через день-два зовсім попустить. То це нечистий у його війшов. Виганяють нечистого — такі молитви читають. Є такі люди, що вигонять, тільки рідко-рідко є такі.

Свяченого не годиться давати коням, а чого — не знаю. Роговій худобі дають і віцям дають, а свиням — не знаю.

Душі немає в худобі, кажуть, що пара є: як тільки дихає, то й пара є. А як нема вже духу, як не дихає, то вже й пари немає.

Люди говорять, що на Святий вечір, на другий, худоба розмовляє, і корови, й коні, й кури, а тільки сама я не чула. Як має десь їхати у яке-небудь горе, то воно, бідне, аж ногами гребе. Перед смертю дядька Івана, Боже, як сильно його коні гребли в конюшні, як Іван мав померти, — значить, скотина причувала, що мають загребти хазяїна.

Кароокій кінь — це крепкий кінь. Як не лягає кінь, то кажуть, що він здоровий. Як у його очі справні, не порчені, то йому було добре із замолodu, він коханий у свого хазяїна.

Масть сіра між волами — найкраща, то як не Голубан, то Сірман; а чорні, руді, рабі — не йдуть, не красіві.

Як напрасно скотину бити, то й Бог карає ту людину, що немилосердна на скотину.

З конини мало хто їсть: адні татари та коноводи. Із ката, з собаки, з оленя не їдять; з верблюда не їдять; з ослика — не знаю.

Робочу худобу дужче шанують од неробочої: як зерно, як мука — то це все для коней, бо це дуже трудяща худоба. І зімою, хоч вони не роблять, а годують їх краще, як рогову скотину.

Скотарський календар. Моляться для худоби і почитують Антонія і Федосія (це за коні). А за рогову скотину — Власій. А не празнують їх. Як яке вже прийдеться горе на скотину, то їй наймають молебень за здоровля скотини. Протів Юрія обсыпають свяченим маком кругом корови і мажуть свяченим салом дійки, щоб відьма не одбирала молока.

Як прийде на Святий вечір (первий) мужчинський пол уперед у хату — будуть бички, лошачки, баранчики; а як із женського полу — будуть телички, ягнички. А курей замічають так: як є гарних крашанок багато, то виберуть, щоб не були такі, як решето, крашанки, а довгі й криві — то півники; а як вибереш круглесенькі, то будуть самі курочки.

На другий Святий вечір та[к] б[у]вало: беруть кропило і роблять хрестики на дверях у конюшні, кроплять скотину, ходять із книшом під пахою по дворі і двір кроплять, комору, обору. А то ше бачила, що дід ходить по дворі кропить, а хлопець ходить держить два піріжки і піріжок їсть; а на що воно, то не знаю, мабуть, щоб цілий год було що їсти. Накормлюють на Голодну кутю скотину добре, щоб скотина не була голодна. На Перву кутю як сідають вечерять, уперед кидають на стелю куті і кажуть: «Морозе, морозе, просим вечерять, та не поморозь нам телят, ягнят, лошат, пшениці, ячменю, дітей, курей». А тоді вечеряють.

Не роблять скотиною, починаючи з Чистого четверга аж до Ознесенія; уже тоді їдуть у базар, а нічого важкого не роблять, даже люди і ті празнували четверги.

З великодного свяченого — салом мажуть дійки, щоб не репались (як репаються). Шкаралупи з біленьких свячених крашанок, яець, ховають, і як зробиться більмо в скотини, тоді ту шкаралупку розтирають на муку і тоді дудочкою задувають у воко, і тоді пропадає більмо. А свячені крихточки дають курчаткам, щоб були живі, щоб не пропадали.

В прошлім годі Васька й Мишка на ніч гонили на Юрія скот на росу. А навпроти чого вони гонили — не знаю. Шось то вони замічають, шось то вони знають.

Первий раз на пашу весною вигонять усе, щоб у легкий день — у п'ятницю або в середу. Понеділок — так важкий день. Згонять всі у один день; рідко хто не пожене. Виносять хліб, або калач, або перепічку, пастухові, щоб скотині Бог дав благополучія і щоб скотина ішла до дому із череди. А на Паску дають дві крашанки пастухові, або пасочку білу, харошу, або калач гарний, щоб чувствував, щоб жалів скотину, щоб не бив, щоб пас харашо, — за то йому дають. «Вигонщина» то називається, що дають пастухові. Виганяють скотину первий день свяченою вербою, щоб худоба держалась череди, щоб не тікала до дому. Виганяють уперве, як сонечко зійде, не до сходу сонця.

Пасуть, доки договор. Є такі, що догваруються до пилипівчаних Заговин, а ті — до Миколая Зімнього або доки сніг упаде. Як корову женуть у череду, то кажуть: «Іде моя корова на зелену діброву росу збивать, користи шукать». Увечері стрічає і говорить: «Ходила моя (руда, лиса) корова росу збивала, користи шукала». А як напувають: «Пий, моя корова, не бійся опою, сам Сус Христос у ці воді купався, цеї води не боявся. Не бійся й ти ні оппою, ні переппою». Потом опять: «Земля Тетяна, Вода Оліяна, обливаєш ти луги, береги, каміня і креміня, улий мої корові молока у вимня».

Уночі протів Юрія і протів Паски телята ночують з матір'ю, щоб відьма не одбирала молока.

Про відьом. Беруть масло і жарать його на сковороді або в казані. Жарать його хто й зна як до схода сонця. Прибігає Явдошка Терешкова, а Сомичка варе, жаре. «Тітко, позичте мені мішка!». А Сомичкі сказали, щоб вона нічого не позичала, як буде варить чи жарить те масло (бо в корови в неї відьма молоко одібрала), а тільки примічала, хто прийде. То Сомичка не дала їй мішка. Через який час прибігає Явдошка оп'ять: «Тітко, дайте мені сита!». Не дала вона й сита її, сказала, що нема дома. Прибігає вона й третій раз, а та жаре. «Тітко, позичте мені голки». Вона од совісті взяла

тай дала голку. Дала їй голку. От приходять та жінка, котора вчила її, що робить нада: «Ну, що, — каже, — хто приходив?» Каже: «Терешкова Явдошка». — «А що, дали її що-небудь чи ні?» — «Та дала голку». — «Ну, тепер візьміть цю корову та хоч продайте, бо вже нічого не зробіть». Та вона взяла її на налігач та на ярмарок, тай продала. А собі купила другу.

А ще так ловлять відьмаків, що викидають од Жилавого понеділка аж до самої Паски вербички на хату. І так кожен понеділок викидають, аж до самої Паски. Перед Паскою, як паски печуть, тоді на паски напалюють тими вербичками. Непримо відьма прибіжить чогось позичать. Прибігла до Фені Котлярвої — квасу. А хто прибіг? Дядина. Аж очі палають. Хотіла взнать, хто відьма. Аж тут дядина прийшла.

Назбирають тридев'ять хрестиків (соломки на землі лежать навхрест) і в молоко їх, і в молоці киплять ті хрестики до схід сонця. То відьма прийде і шось буде просить. Або ж буде казати: «На що ти оце печеш, на що ти оце вариш?». І так узнають відьму.

Против Великого посту, на Пущіння, сир узять у рот і переночувать із тим сиром. Потом заховать його, держать до Паски, доки паски святить. Як іти на Всіношну з пасками, так тоді із тим сиром іти до церкви. Так відьми будуть видирати той сир і кататься на йому будуть, і бить його будуть. І він тоді усіх відьмів буде бачити із тим сиром. Тільки він должен так зробити: прийти у церкву із вечера і стоять все время, з церкви не виходить, не оглядуваться навкруги, а тоді як уже вийде з обхожденієм, то тоді вже вони будуть просить у його і все.

Скидаються відьми, кажуть, і в собаки. Ловлять їх і через колесо, через маточину; а як, не знаю. Тут була в нас Сириветничка, так одрубали ночью собаці ногу, а оказалось жінці.

Випас худоби. Згонять увесь скот на толоку. Толока обществена. На толоці пасуть корови, окреме ходить черідка телят і свиней, окреме — отара овець, як кончають возовицю — в табун коні гонять. Як велике село, то

кажний куток має і свою череду коров, і черідку телят із свиньми, і отару овець, і табун коней. Не буває так, щоб два села мали одну череду. Гуси пасуть кажний собі. Усе наше село та вибрали собі недавно одну масть: прямо, як глянь у череду, та все руді та руді, а сіріх і рабіх мало, прямо, наче німецька або жидівська череда. Наймає пастуха обчество, громада. Каже, яка громада, така й рада. Так як тільки начне весна розкриваться, так січас і наймають. На сходку збираються. Стає яких штук два-три, которі хотять пасти, тоді ціну збивають один другому. Той хоче сціки, а той ще нижче. Молодий пастух краще — год 35—38, такий не дуже молодий у нас пастух. І щоб пастух не здавався на підпасичів, часом кров нападе чи що-небудь. Жене пастух на тирло до кирниці і стоїть часа два або й три. Як скотина буває бореться і кров піде, скот сильно реве — чує ту кров. Є такі люди, що збирають на тирлі «кирпич» після скоту. Шо вигонщина — вигонщина, шо великодне — великодне, а то ще петровське дають: оце завтра Петра, а сьогодні пастух їздить із діжкою, і каждая душа чувствительна несе мисочку сира і ложку масла. Чи є в його (пастуха) корова, чи нема в його корови, то на те не замічають. Тепер цього вже не чут. Січас делають такий порядок: ізбирають чоловіка, і він особливо записує, хто дав, хто не дав пастухові плату. А раніше, то було пастух сам ходить. То були такі, шо платили, а були й такі крутії, шо цілу зіму пастух ходить до їх, нічого не дають. Первий раз платять по гривенику чи шо — це коли вигонщина, а другий раз — на Петра, а третій раз — уже, як кончають пасти. Ото корову женеш, то без грошей не жени. В прошлім годі, як прийшло з придсоюзу — бумага — щоб пастухам ше й одержу справили — сіряки, то люди зробили совет такий: «Давай будем пасти самі». Та одного дня збереться три-чотири мужики і женуть, на другий день другі. І так пасли із тиждень, як не більше, всю череду. А то позапрошідший год ше так було: допасли пастухи до Заговин тай не схотіли. А тепло так, харашо! Так не заставиш їх пасти. А паші мало в людей. І пас-

ли по черзі, аж покамись сніг не впа; даже на Крищенія пасли — тепло було. Тільки пасли не всю череду, а кажна вулиця собі пасла. В прошлім годі весною мало було на толоки паші, так люди наймали хлопчаків або дівчат і своїх хлопчаків пускали із своїми коровами, і так пасли на своєму сінокосові кажний сам собі, звались «самопаси».

Знахарство у скотарстві. Привозили люди з Янкуватої одного діда, так признавався, шо він опир — і не боїться, і не стидиться, каже, шо «я опир». Він до усякої худоби знав. І він робив тутечки коровам, щоб молоко було: заправляв шо-то в роги, херавимський ладан і ше якась зіля, якусь пшеничку. Провертіли в правім рогові дірку, і він забив у ту дірочку осиковий кілок і воском замазав. Платили йому добре. Брав так, шо чуть пальців не видно було. Та й завезли того діда назад. А коровам то не дуже помагало. Коновали поправляють тільки коні, не чуть, щоб вони поправляли коров. Мабуть, таких немає, шо одно шось до худоби зна, а так коли шось знає, то порядошно вже знає. Як немає в корови молока, то беруть відро, ідуть до кирниці, переговорають Оченаш і тоді кажуть: «Добре утро, кирничко-се-стричко, у тебе жили наповняються водою із камінів, із кремінів і со всіх сточників, щоб так у мої корови прибуло молоко із жил, із роси, із води і зо всього їда і зо всього питя». Беруть ту воду і обмивають вимня і морду її, коліна, і тоді її напувають; як вона не хоче пить, то кроплять тою водичкою сіно чи висівки, шо вона їсть.

Як ідеш доїть та присядеш коло корови, помиеш дойки чистою водою непчатою, помолися Оченаш і говориш так: «Ви зорі зірниці, ви божі світлиці, ізійдіть на наш двір, принесіть збір, красній (чи лисій, чи якій) корові багато молока, густої сметани і товстого сира. Я говорю божими словами, а своїми устами». Девять раз отако говорить нада. Доїть і так говорить.

Як обмочу корові цицьки непчатою водою, як напуваю або дою, той говорю: «Земля Тетяна, вода Оліяна, обмиваеш ти луги і береги, каміня й кремія, улий мої корові молока у вимня».

Як нема в корови молока, то печуть хліб нового місяця у четвер первий уночі, до дня шоб його витягнуть. А тоді перерізять хліб, мнякушку вибрать, а ту половинку, шкуринки ті, упустить у кирницю на шнурочку, переговорають Оченаш і оп'ять же говорить: «Земля Тетяна, вода Оліяна...». І постоїть той хліб часа полтора у тій кирниці, і тоді витягнуть до схода сонця, шоб ніхто з кирниці не тягнув воду, і дають той хліб корові, шоб та корова йзіла. І беруть вінчальний перстень, і доять через перстень корову, і приказують: «Як у лісі сокира сама на себе тупорища рубає, так я, новорождена, молитвена раба божа (ім'я), свої худобі одмовляю і примовляю, шоб була користь і з роси, і з води, і з їди, і з усякого питя».

Як забіжить корова, то беруть віхоть соломи, кладуть її під піч і підпалять і кричать у піч: «Дим угору, а сіра (чи руда, чи лиса, чи яка) до дому!». І так до трьох раз. І так то буває збувається. Так саме можна кликати всяку худобу — і собаку, і вівцю, й коняку.

Як украдуть корову або коняку, чи шо инше з худоби, находять такого чоловіка, которий знає протів цього одмовляти, то він і робе так. Знімає з стола стільницю, перевертає стіл ніжками до гори і навпаки перевертає стільницю, кладе на ніжки, знімає ікону і тоже ниць кладе на стільницю. Бере цілий житній хліб і перевертає його до гори спідкою, і тоді накриває усе скатеркою навиворіт, потім розміряють, де саме середина од ніжок і од боків, і завірчують під столом у землю свердлом, і примовляють: «Шоб ти так завертівся у цей час у дорозі, як цей свердел у землі». Повторяють так, поки свердел не закрутять по саму ручку. І в цей час, де це захопить злодія, дальші він не піде: або зблудить, або його шо налякає, або покине худобу.

Шоб лікувати скотину, збирають ше зіля всяке. Зіля збирають в один день — на Симона Золота. Як зривають зіля, то примовляють: «Святий Кузьма й Дем'ян на це зіля орав, свята Діва Марія сіяла, а свята Варвара це зіля рвала, нам на поміч давала. Амін».

1. Заячий холодок — од того, коли скотина мочить не може. Варять його у воді і напувають худобу. 2. Різець — протів того, як в середині ріже худобі, понос і кривавий, і такий буває. Варять і дають пити. 3. Залізник — пособляє од ранів, од усякої пухлятини знаружі; варять, обливають пухлятину і припарку кладуть із його. 4. Подорожник — як обріже де або зробить скотина скотині рану, всякі рани; прикладають подорожник до рани і об'язують. І воно помагає і людині, і скотині. 5. Заяча кривця, або звіробой, — од нутреної болезні. Варять і напувають скотину. Буває колька коле або холодної води нап'ється та застигне кров. 6. Петрів батіг — од живота. Варять і напувають. Всякій худобі. 7. Деревій — од нутреної болезні — буває скотина потягається та морозить її. Варять і напувають. В бутилку лиють і з бутилки напувають. 8. Полин — од того, що й деревій. Варять і напувають з пляшки. 9. Горіцвіт — копають з корінчиками, роблять наколи скотині і пускають ті корінчики туди, в ті дірочки, у ті наколи. Це од телію. Після того натягує дряні з-під шкіри, даже з середини, по-під шкурою, і витікає. 10. Дівина — од червей. У понеділок до схід сонця ту траву нахиляють, камінном прикладають, Оченаш переговорать і кажуть: «Я тоді тебе пустю із-під цього каміня, як у мої корови (чи телиці, чи коняки) черви випадуть». 11. Філінник — од червей. Помагає без ніякої примови. Рвуть його. Як молодий, то беруть з його сок і соком закапують де черви, і вони вилазять; а як старий філінник, то присушують і труть його на порошок, і засипають порошком ту рану, де черви, і вони пропадають. Це на всяку скотину. 12. Коров'ятник (дурман, блекота) — поміч усякій скотині. Іслі черви, так його товчуть і видушують сок, і закапують тим соком, і погибають черви. Не примовляють нічого.

1. Є двохжилні коні, дуже здорові, в їх манесеньких нема; крепкі дуже, шо за двох можуть потягнуть, для хазяйства вони не годяться, а тільки для війська. Каже: «Я б купив, та він двохжилний». Бо в якому дворі цей кінь здохне, то після його у цього хазяїна

12 штук ше здохне. Хоч як хочеш, хоч перебирайся, хоч шоб там не було. Дві жили ці шукати у холкі, де кончаїця грива: піднімеш передню ногу, образуїця на холкі широка і глибока яма, де находиться дві жили товсті. Шоб не дошли далі 12 коней, треба замісто того купити 12 кож і продати або спалити їх, стребить, і 12 голов конячих нужно назбірати і спалити або закопати. Як бачуть, шо двохжилна коняка має здохнуть, то виводять її в степ, убивають її із ружа і покидають її із вуздечкою, і шкури не знімають. Тоді вже не будуть здихать ще 12 штук. Двохжилні корови бувають, звуться «маликуваті»: у неї одне ребро зовсім коротеньке, і там яма широка. Як здохне, то здохне ше 12 штук. Шоб не було, треба продати, зарізати; а як здохне, — робить те саме, як і коняка двохжилна здохне. 2. Коли в коней гризь, називається коняка «гризювата», то треба «золоту масть» класти. 3. Як у скотини більмо буває, так беруть свіжого «кирпичу» од тої самої скотини у тряпку і вішають у димарі до схода сонця у понеділок. До трьох день пропадає більмо. Як вішають «кирпич», то примовляють: «Так як ізсохне цей “кирпич” у димарі, так шоб погисло більмо на глазу (такі то скотині)». А перед примовою ше й Оченаш читають. 4. Од перелогів (потягається, качається, нититься) у рогової скотини і в коней. Перетягають скотину децькими штанами — перві штани у хлопця — по під ноги передні, під черево, під задні ноги і через спину; на відлі перетягують; роблять це три рази. Як перетягують, проказують Оченаш і примовляють: «Летів Переліт через попів двір, сів на воротах в червоних чоботях, тут тобі не панувать, жовтої кості не ламать, білого тіла не сушить, червоної криві не в'ялить; іди собі в очерета, у болота, у глибокі озера, де кури не співають, собачого гласу немає, там тобі житіє, жилище, прохладіще, крепко-накрепко. Амін». І так девять раз. 5. Од опою — як гарячих коней напувать, або й воли чи корови, тільки коні найбільше, вони все в роботі. Приведуть їх до води; а як ведуть, кажуть молитву «Богородиця Діво». Приведуть до води тай примовляють: «Пийте,

мої коні (воли...), цю воду, не бійтеся оппою, сам Сус Христос у ці воді купавсь і цієї води не боявсь, не бійтеся ні оппою, ні перепою». Котрий цьому віре, то сміло нехай напуває, хоч би мило з їх котилось; а хто не віре, сумлівається, луче нехай не напуває гарячих. 6. Як реве скотина, кладуть косу на порозі рано до схід сонця, тільки не в неділю, і перегоняють. Примовляють: «Як ця коса косила всяке зело, так шоб іскосила усяке зло». Тричі переводять і тричі примовляють. І не ревтима.

Шоб матка не гуляла по скільки раз, як зривається вона вчастуху, то привязують до шиї солом'яну вустілку з чобота. На Святий вечір перед Різдом кладуть у чобіт вустілку з околоту і аж на другий Святий вечір, перед Крещенієм, виймають, переминають і ту саму вустілку й чіпляють на шию у трияці для перемины гуляння. Найпізніша пора для парування коровам — август. Луче, шоб гнав мужчина до бугая корову. Як у п'ятницю, середу й суботу — будуть тьолки; як у понеділок, четвер, вівторок — буде бик. Так саме і инша худоба і птиця. Для кобил найпізніше — май. Для овець — декабер найпізніший. Кобилу «спускають» із жеребцем. Корова «ганяє» сама за бугаєм, а як ведуть її до бугая, зветься «одгулять». Погуляла, побігала, коли плод зачався. Баранів пускають до овець «для маркотанія»; свиню до кнура женуть, шоб «одполовала». Коняка ирже, назад дивиться все, як треба паруваться їй, міниться, на місці не стоїть, крутиться; тоді ведуть до жеребця пробувать, чи буде вона «приймає», а як шоб буде «одбивать», то шось инше. І корова так саме реве, крутиться, і ведуть до бугая пробувать: як б'ється, то шось їй инше — у шось недобре вступила, буває сажу висипають, мішки трусять од борошна де не слід, сорочки грязні стирають та вилиють під ноги скотині, і як туди скотина набіжить, то недобре. Як борони тягнуть через двір і як перегнать там корову або кобилу, коли перетягнуть уже борону, то ад цього перед тьолом матка виходе. Це нада слідить строго, це перва

придмета для худоби. Шоб тільній корові не давать солі, через лад не давать помий і шоб води не обпивалась багато, бо може залить теля. І даже залилося так у Біди у Яшки. Поросній свині не давать багато сироватки, кобилі жеребній ніззя давать солі, кітній вівці не можна багато води обпиваться. Всяка матка, шоб була у чистоті, в сухому, шоб була підстеляна повище під задніми ногами, шоб матка рівно була, а не внизу. Як хочуть, шоб був лошачок (чи бичок), ведуть до жеребця (чи до бугая) у понеділок, вівторок, четвер; а як тельчка, лошичка — у середу, п'ятницю, суботу. Шоб лисі телята були, мажуть комин на Меланки, а шоб гладкі були, мажуть припічок (на Меланки). Або увечері на Меланки роблять карбики на маленькій паличці і кидають у жолуб, і напувають там рано скот, це коли хочуть, шоб були лошата і телята рябо або перісті. Як теля найдеться дома, не в полі, то треба брать його в хату соломою або у корзину і так його нести, не мішком і не рядном, потому шо буде теля жувать одежу. Як шось у дворі найдеться, то нічого не позичають, не продають нічого, шоб молоко було в корови; отак саме і лоша, бо не буде держаться двору цього: або забіжить, або одставать буде, десь заблуде. На кобилу не можна сідать до трьох день верхом, бо буде забігать лоша. Як шо все благополучно у корови чи в кобили, то знахаря не кличуть, а як неблагополучно, то й кличуть, думають, шо таке шо-небудь поможе. Каже: «Поможись — не поможись, а ти, вузлику, роз'яжись». Як найдеться шось — теля або лоша чи ягня, — кроплять його свяченою або стрітеною водою, шоб не зглазили, шоб не наврочили. Як кроплять, переговорають Оченаш і примовляють: «Мати водиця, обмиваця годиця». Шоб на молоко не зазіхали, уперве (і всякий раз), шоб не казали, шо багато його, то трохи нада присолить — не буде молоко врочливе. Це коли сусіди даеш чи продаеш, чи на сириварню несеш, бо друге е таке, шо на молоко гляне: «Мгу!». Наврочить, і вже корові тоді вадитиме. Хто не боїться, хто знає коло скотини, той і буде коло неї, коли найдеться шось, теля чи лоша. Є другі такі, шо

забороняють першого дні дивитись на приплід, щоб не зглазять. Як найдеться теля, то коли прийдеш первий, говориш: «Слава тобі, Господи, шо Господь дав благополучно». А вже коли приходять чужі люди, говорять, шо «на сир та на масло, дай Боже, на користь». Як ягня найдеться, кажуть: «Дай Боже, на користь». А хазяїн говорить: «Спасіба». Ті корови, котрі без теляти дояться, од їх теля приймають січас, щоб не облизала, щоб вона не ревала, щоб благополучно стояла, а то буде ревать, ногами тупать. Як первістка утелиться, то беруть од молодї курки, шо перву крашанку ізнесе, і роблять у тім яйці малесеньку-маненю дірочку, і випускають усе — і білок, і жовток, і наллють у ту дірочку молока, затулять ту дірочку і викопують ямку у коцюбах (де коцюби стоять), і закопають ту крашанку од первістки корови і перве од первої курки, щоб не одібрала відьма молока. У перве молоко (молозиво) б'ють крашанки, кладуть його в піч, присолюють і присолоднують, і дають сусідам, дають рідні, їдять самі, і п'ють воду після його і кажуть: «Шоб Бог дав ваші корові і з роси, і з води, і з високого неба користь». Або: «Шоб у вашї корови було так молока, як води». Як отелиться корова, і виганяють її первий раз чи й другий раз у череду, дають їй хліба й солі і примовляють: «Іде моя корова (руда, сіра, лиса чи яка) у зелену діброву, росу збивать, користі шукать».

Кобил доять тільки на лікарство — отак хто не здужає серцем, больний, малокровія, то п'ють те здоєне молоко і помагає. Раньче повсїгда були дійниці дерев'яні, тепер у відро доють — це найкраще: хоч і вдаре корова, то не розіб'є. Як молоко кудиносять, накривають, щоб не наврочить. На Великдень баба заборонила мені дати молоко з двору, а не сказала чого. А так кому хочеться дати чи молока, чи сира, чи масла, то дасиш. Як даси коли молока у своїм глечуку, то вже ті люди повинні дати у глечик хліба й солі, щоб дати корові, щоб була користь. Коли беруть ластівінят де-небудь у дворі, а особливо коли б'ють, то буде в корови молоко з кровлю. Через це ніколи не треба трогать ластівінят і ластівок. Коли підлетить

ластівка під вімня, у корови буває молоко з кровлю. Коли молоко порчене, з кровлю, то доять його під ноги корові, не в дійницю. Як од цього не поможе, то тоді доять у дійницю чи в відро, несуть на воду (на річку, на ставок) і кажуть: «Земля Тетяна, вода Оліяна, обмиваєш ти луги, береги, каміня, креміня, прийми це молоко порчене у воду, а влий мої корові молока у вімня». Молоко виливають у річку, а води приносять, обмиють корові вімня, очі, морду, коліна і тоді, як вона не схоче пити, кроплять пашу ту, шо вона їсть, тою водою. Роблять це хазяйка, хазяїн, а як вони не вміють, то люди роблять.

Коли вариться молоко або збіжить, так нізья його ножом обшкребти, бо будуть дійки тріскатися, треба на те место кинуть солі, щоб сіль потріщала, а-ні линуць води.

Як корова не хоче стоять, коли доїш, набереш води із відра кружкою, підеш до корови тай крикнеш до сімейства: «Ідіть сюди, шо це таке, шось ось є». От вони прибіжать — там двое чи трое — глядь у кружку, в кружки нема нічого, одна водичка. Вони сміються: «Та тут же нема нічого!». «Отак, — каже, — щоб наші корові не було нічого». Бере, обливає тою водою вімня, очі, всю морду і доє.

Купівля, продаж і обмін скоту. Которий хороший хазяїн, той сам не продає худоби, а советуєся; а которий, то шо надумає і зробіть мовчки. Шоб удачний продаж був, то тоді як женуть або ведуть продавать корову чи коняку, то візьмуть свячену вербичку з-під стропа, разів три свяченою вербичкою ляпнуть тай оп'ять під стріп покладуть: торкають свяченою вербою, щоб купці хватались за ту скотину. А оп'ять чула так: як купують корову, а корова, звини, впачкається, то беруть і «кирпич» той до дому, як шо корову куплять. А як корова не пачкає, а мочить, то луче не бери, не купиуй тої корови — вона нікудишна буде. Ніколи не маю я привички, щоб я продаю і щоб я жаліла. І ніколи не можна повести продавать тої худоби, за которою плачуть — уже вона не піде рукою. Одна жінка хотіла продати корову без налигача, корову продає, а налигача не

дає. Тай не схотіли купці купити у неї корови. А оцей, що продав нам корову, котора здохла, та не дав налигача, а дав ланцух. А кажуть, що на залізі нікзя корови купувать. І що з того доброго вийшло? Шо вона через 27 день та іздохла. Не можна купувать коняки без обротьки чи нової, чи то старої, а корови — без налигача: не піде рукою, нема толку. Нада замічати, як купувать, дивиться на фіст. Як не обрізаний фіст коло самої ріпиці, то купуй, а тільки обрізаний, то луче не купуй, бо не поведеш. Купив один чоловік корову з обрізаним хвостом (один заметив та не купив, а другий не знав цієї рахуби та купив), і вона удома як начала ревать, як начала ревать, не їла, не пила і третього дня здохла. Це я чула на ярмарку. Як куплять корову, тай коняку те саме, то хоч перед ворітьми, а хоч перед конюшенним порогом стелять пояс або пряжку, або рушник; і як корові, то дають хліба й солі тай кажуть: «На тобі хліба й солі, а ти нам дай користі», — і тоді переводять, щоб держалась того двора, у которий іде. А як коняку переводять, то стелять на воротах пояс тай кажуть: «Шоб ти до цього двора привикала і не втікала».

Котрому пригляділась коняка на ярмарці, на базарі, питає: «Продажня коняка?». Той одвічає: «Продажня» (або «ні», як не продажня). — «Сціки за неї?». І починають торгувать. Той каже сціки, а той каже: «Багато. А сціки не буде?» — «О, ні, не буде!» — «А як же буде?» — «А отак, як я кажу, менш не буде; скидаю із сотні (там двацять чи десять). Хоч, бери, то будем сватами, а ні, то йди». А як уже сходяться, б'ють по руках один одного. «Господи, поможи!» — «Дай, Господи, в добрий час». Як давніше, то ше й христились, тепер виводиться. Проводять. Як побачать, що ціла, то пробують. Як добре, то плате гроші. Продавець дає коняку з поли своєму сватові (один одного звать «сватом», як торгуються). Той бере за повід полою, передає повід у другу руку, проводить коняку на один ступінь і з передньої ноги бере землі у руку, і потер по спині од самої холки аж до хвоста, а тоді ще плесне по спині

рукою: «Скачи здорова та будь знакома». Той же сват, що продав, підходить та й б'є коняку як не рукою, то батурою: «Не жалій за старим хазяїном». А як баришник купив, то не каже: «Скачи здорова та будь знакома», — а каже: «Шоб ти так держалась, як сорока на тину», — шоб, знаця, скоро продать. Коняку з вуздечкою не продають, як у вуздечці є залізо, а купляють оброть або кусок канату: з залізом не можна продавать, якийсь-то придмет є, так не годиться. Як купець гроші дав, запивають свати могоричем: «Шоб тобі коняка пішла рукою, а мені гроші в пользу». Коли йдуть купувати худобу, дивляться, чи не перейшов хто впорожні, чи не переїхав з бочкою порожньою; дивляться на погоду, шоб одна була, чи ясно, чи хмарно, чи шо там; як дурна погода — тут тобі дощ, тут тобі сніг, тут тобі вишкіриться, — то при такій дурній погоді не купляють.

Масть підбірають, яка по дворі йде. А як узнати, яка масть по дворі йде? Хазяїн двора, як побаче перву ластівку весною, обкрутиця у праву сторону три рази на п'яті на однім місці і тоді з середини ямки беруть землю, і дивляться у ту землю, і бачать шерсть таку, яка йде хазяїнові по дворі: чи біла, чи чорна, чи сива. Як по дворі масть, знацьця й домовий любе. А як цього хазяїн не знає, то знацьця коняка од домовика страдає. Яку масть домовий любить, заплітає їй гриву і буде сита, а котру не любе, то навпаки — заповстює гриву й хвіст, і буде худа і завсігди мокра. Домовий живе коло коней і коло кіз. У салдатах мають у конюшнях цапа, шоб домовий гуляв з ним, шоб коні свободні були, шоб він їм не шкодив. Чіпляють в людей у нас у конюшні сороку або ворону вбиту, шоб домовик не шкодив коням, то він на сороці катаїця або її зовсім боїця. Бо домовий муче коняку ту, котору він не любе. Кажуть так, шо коняка та буде ночцю часов в 11 або 12 мокра аж до мила, а то все він на ні[й] скаче і лоскоче її. Помінять корову на коняку або коняку на корову — не годиця. Є старинна пословиця, шо як промінять «гей» на «но», а «но» на г..., не буде ні тому пользи, ні тому.

А ні, то треба доложувать шось до коняки, чи мішок хліба, чи шо. І як продасиш корову та купуеш коняку, чи продасиш коняку, а купуеш корову, треба доложувать до своїх грошей курми: продать курей чи крашанок, яець; хоч би грошей у тебе й більше було, то тіх треба одложити, оставити, а курей продать і доложити, тоді вже куплять.

Треба, щоб у хаті обов'язательно був кіт. Як у кого кота нема, то кажуть, шо «такий бідний, шо й кота за пічью нема». Як кіт землю шкребе, то вітер буде. Як кіт умивається і поглядає у яку сторону, то з тої сторони і гості будуть. Як кіт ляже на землі, аж хвоста одкине (зімою), то на другий день буде тепло. Як кіт лізе в піч, ховається, — буде холодно.

Як хороший чоловік, то собака й рвать не буде, а як нехай він буде й близький, а буде злобитель, так собака готов його й розірвать. Як собака заводить і держить голову не вгору і не на вулицю, то вже він сам (собака) загине, сказиться. Як собака заведе і держе вгору голову, то буде падіж на худобу, а як держе голову на вулицю, то вже має хазяїн або хазяйка умерти. Хортів ложать спать у хаті ше й подушку дає, і їсти варять їм, щоб варене було.

Кури, як садять, то так говорять: «Я тебе садю, щоб ти сиділа, як камінь у воді, а гріла крашанки, як сонце воду». Як виносять уперве на двір курчата з хати, то тоді говорять: «Сороки, ворони, шуляки, не бачти моїх курчат». Як курка співає, то не добра річ, шось має умерти. Беруть міряють нею од стола до порога; як припаде голова на порозі, то одрубають

голову, а її можна йзїсти, голову закинуть, а як фіст, — то фоста, і тоді вже не буде нічого поганого, уже вона не буде співати. Як от курка ходить по чужих дворах: чи несеця, чи так пристає, то взять її за крильця і обвести кругом стола або кругом столба три рази, і тоді буде держаця хати. Як уперве пускають каченят на воду, то примовляють: «Сороки та ворони, та шуляки, не бачти моїх качат».

Голуби свої щоб не залїтали, так рвуть з хвоста пір'я і кладуть у те сідало, де вони будуть висидювать. Так само, коли піймають чужака, то рвуть з хвоста пір'я і ховають де-небудь у голубник. Голубник як новий закладають, то вперед усього рвуть пір'я у всіх своїх голубів і кладуть у пічурках (голубники викопані в землі). Коли піймаєш чужака, то треба вирвать якесь пір'я у крильцях (це тільки голубятники знають), тоді можна голуба і не боркати, а пускати.

Де-які люди не їдять голубів, того шо голуби, коли розп'яли Христа, то вони прилетіли і воркотали «вур-вур, вур-вур», шо він умер. Через це їх розводять, люблять і їх не їсть ніхто з християн, це християнська птиця. А горобці, коли замучили Христа, то вони прилетіли і вроді сміюця: «Джів-джів! Джів-джів!». <...>

Коли вибірають место під конюшню, нада на всіх чотирьох вуглах насипать на ніч по жміньочки жита. Як на ранок буде жито ціле, не розкидане, то значиця можна строїця. А можець так, шо гляди на одним вуглі буде розкидане, а тоді вже посовують трошки, на ступінь чи шо, — иначе вибірають место.